

BIBLICUM ŚLĄSKIE

KURS WPROWADZAJĄCY

Wykład IV – Kanon i apokryfy

Jedna Biblia w trzech wersjach? – czyli o kanonie i apokryfach

W historii kształtowania się Biblii kilka razy powracały pytania: „Które księgi pochodzą od Boga, a które nie pochodzą? Które możemy uznać za święte, a które nie?” Okazuje się, że inną odpowiedź dali Żydzi, inną katolicy, a jeszcze inną protestanci. Każda z tych wspólnot posługuje się dziś inną wersją Pisma Świętego. Najwięcej ksiąg świętych przyjmują katolicy, najkrótszą jest Biblia hebrajska.

Kilka słów o „kanonie” i „księgach kanonicznych”

Objętość Biblii związana jest z pojęciami kanonu biblijnego i kanoniczności ksiąg. Kanon biblijny to spis ksiąg natchnionych, które z racji swego pochodzenia od Ducha Świętego, stanowią nieomylną regułę wiary i normę postępowania wspólnoty. Wykaz ksiąg kanonicznych pełni funkcję wzorcowego katalogu pomagającego odróżnić pismo natchnione od nienatchnionego.

Natomiast księga kanoniczna to ta, która znajduje się w kanonie biblijnym. Aby księga została włączona do kanonu, musiała spełniać dwa warunki: po pierwsze - być spisana pod natchnieniem Ducha Świętego, po drugie - jej boskie pochodzenie i autorytet musiały zostać oficjalnie stwierdzone przez Synagogę lub Kościół. Orzeczenie takie nie tworzyło natchnienia księgi, a w konsekwencji kanonu, lecz odzwierciedlało i utrzymywało obecność we wspólnocie wiary.

Historia kanonu biblijnego ukazuje, że proces ten wymagał czasu. Zdecydowana większość ksiąg Biblii bardzo szybko, jednomyślnie i wszędzie została uznana za święte. Z czasem księgi te określono nazwą „protokanoniczne”. Tylko w odniesieniu do niektórych ksiąg kanonicznych, a właściwie do czternastu, ich natchnienie było jakiś czas dyskutowane. O tych pismach, mówi się, że są deuterokanoniczne lub wtórnie kanoniczne, czyli później włączone do kanonu.

Terminy: „protokanoniczny” i „deuterokanoniczny” nie dotyczą jakości natchnienia ksiąg, podkreślają jedynie czas orzeczenia kanoniczności tych pism - jedno uznano od razu, inne dopiero po jakimś czasie.

Wszystkich pism deuterokanonicznych jak wspominałem jest czternaście: siedem w Starym Testamencie i siedem w Nowym. W Starym Testamencie księgami deuterokanonicznymi są: Księga Tobiasza (Tb), Judyty (Jdt), 1 i 2 Machabejska (1-2 Mch), Barucha (Ba), Syracha (Syr), Mądrości (Mdr), a także niektóre fragmenty Estery (10,4-16,24) i Daniela (3,24-90;13-14). Natomiast w Nowym Testamencie: List do Hebrajczyków (Hbr), Jakuba (Jk), Drugi Piotra (2 P), Drugi i Trzeci Jana (2-3 J), Judy (Jud) i Apokalipsa (Ap).

Różnice w długości kanonu żydowskiego, katolickiego i protestanckiego zależą od uznania ksiąg deuterokanonicznych za święte, czyli normatywne dla życia religijnego. Jakież zatem księgi natchnione przyjmują te poszczególne wspólnoty?

Kanon żydowski

W czasach Jezusa nie było jeszcze żadnego oficjalnego orzeczenia dotyczącego kanonu żydowskiej Biblii. Pojawiło się ono dopiero po zburzeniu świątyni przez Rzymian w roku 70 po Chr., gdy trzeba było na nowo zorganizować życie religijne Żydów. Wtedy to na skutek niemożności składania ofiar (bo nie było świątyni), skupiono się na czytaniu i rozważaniu Biblii w synagogach.

Jako kryterium uznania księgi za świętą żydowscy rabini przyjęli trzy wymagania: księga musiała być spisana w „świętym języku”, czyli po hebrajsku lub aramejsku, musiała powstać na terenie Palestyny, bo tylko to miejsce, według Żydów było godne objawienia Bożego oraz treść pisma musiała być zgodna z Prawem Mojżeszowym.

W ten sposób z publicznej lektury synagogalnej już w I wieku wyłączono teksty, które powstały w diasporze w języku greckim. Odrzucone księgi to siedem tzw. ksiąg deuterokanonicznych Starego Testamentu. Około II wieku po Chr. Biblia hebrajska oparta na tzw. kanonie palestyńskim (krótkim) okrzepła jako zbiór 39 ksiąg pogrupowanych w trzy zbiory: Prawo (*Tora*), Prorocy (*Nebiim*) i Pisma (*Ketubim*).

Kanon chrześcijański

Chrześcijanie przejęli Stary Testament z religii żydowskiej. Apostołowie i pierwsi misjonarze posługiwali jego greckim tłumaczeniem, tzw. *Septuagintą*, które w stosunku do Biblii hebrajskiej, było poszerzone o księgi powstałe lub zachowane po grecku. Dowodzą tego przywołane w Nowym Testamencie starotestamentalne cytaty, zgodne z wersją *Septuaginty*.

Od początku więc chrześcijański Stary Testament był oparty na kanonie długim (tzw. aleksandryjskim) i zawierał 46 ksiąg, a więc także i te, których świętość zakwestionowali rabini. Oficjalnie kanon Starego Testamentu został zatwierdzony w VI wieku.

Kształtowanie się kanonu Nowego Testamentu przebiegało nieco inaczej niż orzeczenie świętości pism Starego Testamentu. Na początku nie było wątpliwości, które pisma są natchnione, a które nie. Potem na skutek herezji oraz ksiąg podszywających się pod autorytet apostołski, pojawiły się wahania co do świętości siedmiu pism deuterokanonicznych. W końcu, w oparciu o opinie apostołów i pierwotnego Kościoła podano wykaz kanonicznych ksiąg Nowego Testamentu.

O uznaniu pisma za natchnione zdecydowały cztery kryteria: pierwsze- apostołskie pochodzenie księgi (od apostoła lub z kręgu jego najbliższych uczniów), drugie - jej budująca treść, zgodna z regułą wiary i całością Pisma Świętego, trzecie- czas powstania tzw. starożytność pisma oraz czwarte- czytanie i komentowanie w liturgii. Ostatecznie do kanonu Nowego Testamentu weszło 27 ksiąg.

Kanon protestancki

Od czasów starożytnych (V-VI wiek), kiedy to ustały wątpliwości co do świętości deuterokanonicznych ksiąg Nowego Testamentu, aż do czasów reformacji (XVI wiek) temat kanonu ksiąg biblijnych nie był podejmowany w Kościele. Powrócił on wraz z wystąpieniem Marcina Lutra, który przedstawił własny wykaz ksiąg świętych. Odrzucił on siedem ksiąg deuterokanonicznych Starego Testamentu i cztery deuterokanoniczne Nowego Testamentu (Hbr, Jk, Jud, Ap).

Współcześnie protestanci powrócili do pełnego kanonu Nowego Testamentu (27 ksiąg), zachowali jednak kanon krótki Starego Testamentu (39 ksiąg), dlatego też Biblia protestancka obejmuje dziś 66 pism biblijnych.

Na skutek stanowiska Lutra Kościół katolicki na Soborze Trydenckim w 1546 roku i w sposób uroczysty, jako dogmat, podał wykaz ksiąg uznawanych przez niego za natchnione: 46 pism Starego Testamentu i 27 pism Nowego Testamentu. Katolickie Pismo Święte zawiera więc 73 księgi zawarte w dwóch zbiorach Starego i Nowego Testamentu.

Apokryfy – księgi naśladowujące Biblię

Konsekwencją orzeczenia, które księgi są natchnione, a które nie, było wyodrębnienie tzw. literatury apokryficznej. Apokryfami nazwano księgi, które mimo iż nawiązywały treścią i formą do pism biblijnych, nie znalazły się w spisie ksiąg natchnionych.

Apokryfy powstawały w okresie dwóch ostatnich wieków przed Chrystusem i w pierwszych wiekach chrześcijaństwa. Pisano je zarówno w środowisku judaistycznym, jak i wczesnochrześcijańskim. Księgi apokryficzne naśladowały pisma biblijne. Istnieją więc apokryfy Starego Testamentu i apokryfy Nowego Testamentu. Kryterium tego podziału nie

opiera się jednak na czasie powstania tekstu, lecz na tematyce lub formie. Pisma nawiązujące do Starego Testamentu tworzono również w czasach po Chrystusie.

Apokryfy Starego Testamentu dotyczą starotestamentalnej postaci np. Abrahama, Mojżesza, Izajasza, albo naśladują starotestamentalną księgę. Apokryfy Nowego Testamentu odnoszą się do bohatera z czasów nowotestamentalnych: Jezusa, Apostołów, a nawet Piłata, lub też są niekanoniczną ewangelią, dziejami, listem lub apokalipsą.

Obecnie znamy około 70 apokryfów Starego Testamentu (większość w postaci fragmentarycznej) i ponad 100 Nowego Testamentu.

Apokryfy powstawały przede wszystkim, aby uzupełnić księgi biblijne w tych miejscach, które uznano za niewystarczająco opisane. Zawierają więc nowe motywy np. dalsze losy Henocha, „*który znikł, bo zabrał go Bóg*”, albo epizody z dzieciństwa Jezusa, czy też działania misyjne apostołów.

Właśnie ciekawość nowych szczegółów przyczyniała się do poczytności tych tekstów. Apokryfy, ze względu na popularność, często były wykorzystywane przez heretyków jako nośniki fałszywej doktryny. Inne pisano w dobrej wierze, by wyjaśnić i przybliżyć prawdy, które chrześcijanom wydawały się trudne do pojęcia i niezrozumiałe, np. dziewicze poczęcie Jezusa.

Wśród powodów, które uzasadniają umieszczenie pism apokryficznych poza kanonem najważniejszymi są kwestie dotyczące ich pochodzenia i treści. Apokryfy albo powstały w niejasnych okolicznościach i są nieznanego pochodzenia, czyli nie zostały napisane ani przez apostoła, ani przez jego współpracownika, albo też ich treść jest synkretyczna, czyli łączą w sobie autentyczną tradycję z heretycką nauką i wątkami legendarnymi.

Zdecydowana większość apokryfów nich nigdy nie była czytana w czasie liturgii. Nie było też gwałtownych dyskusji na temat dołączenia któregoś z apokryfów do ksiąg z kanonu.

Wartość apokryfów wynika z faktu, że są one bez wątpienia cennym świadectwem literackim swojej epoki. Niektóre apokryfy, powstałe na przełomie obu Testamentów, mogą też stanowić cenną pomoc dla zrozumienia pewnych zagadnień poruszanych w księgach biblijnych.

Co jakiś czas, szczególnie w odniesieniu do apokryficznych ewangelii, można usłyszeć zarzut, że apokryfy są pismami niewygodnymi, zagrażającymi doktrynie i dlatego Kościół chce je ukryć i zmarginalizować. Prawda jest jednak taka, że Kościół nigdy nie ukrywał faktu istnienia tych dzieł. Świadczą o tym badania i liczne opracowania.

W języku polskim zostały wydane dwa zbiory apokryfów: „*Apokryfy Nowego Testamentu*” pod redakcją ks. Marka Starowieyskiego oraz „*Apokryfy Starego Testamentu*” opracowane przez ks. Ryszarda Rubinkiewicza. Natomiast zrozumiała jest konieczność ostrożności wobec tych tekstów.

Podsumowaniem rozważań o kanonie i apokryfach niech będą słowa wczesnochrześcijańskiego pisarza z II wieku:

„Są teksty, których nie wolno wprowadzać do kościoła katolickiego, nie wolno bowiem mieszać żółci z miodem. Są też takie, które czytać wprawdzie można, nie można ich jednak podawać w kościele, ani między prorokami, których liczba została zamknięta, ani między apostołami”.

ks. dr Tomasz Kusz